

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ З ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядаються погляди вчених на сутність понять "пізнавальна діяльність", "пізнавальна самостійність", "активізація пізнавальної діяльності"; аналізується ефективність запропонованих організаційно-методичних засад активізації пізнавальної діяльності майбутніх педагогів з дошкільної освіти в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: вища освіта, майбутні педагоги з дошкільної освіти, пізнавальна діяльність, активізація пізнавальної діяльності, професійна підготовка.

Рушійною силою розвитку України є формування потужного освітнього потенціалу нації, досягнення найвищої якості підготовки фахівців у всіх галузях. Вища освіта буде відповідати сучасним соціально-економічним запитам розвитку сучасного суспільства лише за умов дотримання принципів та ідей демократизації, розвитку творчих здібностей особистості. Доля дитини, розвиток її особистості насамперед залежать від професіоналізму педагога.

Сучасна вища школа України має забезпечити інтелектуальний і духовно-моральний розвиток особистості студента; підготовку майбутніх педагогів, які є чутливими до змін, здатні до переосмислення сутності і пріоритетів, теоретичних і організаційних засад педагогічної праці, шукають нові напрями професійної діяльності, які не лише оволодівають знаннями, вміннями та навичками майбутньої професійної діяльності, а й оволодівають вміннями здобування нових знань, неперервного професійного зростання. Тому, особливої актуальності набуває сьогодні завдання, пов'язане з підвищенням ефективності професійної підготовки майбутніх педагогів з дошкільної освіти.

Необхідною умовою професійної діяльності сучасного вихователя є формування і розвиток умінь творчо застосовувати у роботі отримані знання, а також, вміння здобувати нові впродовж всієї професійної діяльності, і особливо – вміння передавати ці знання дітям. Це вимагає розробки нових підходів до навчання та їх упродовження в процес професійної підготовки у вищій школі. Однією з основних вимог такої підготовки є активізація пізнавальної діяльності майбутніх педагогів з дошкільної освіти.

Мета статті – теоретичне обґрунтування, визначення, перевірка на практиці організаційно-методичних засад активізації пізнавальної діяльності майбутніх педагогів з дошкільної освіти в процесі їх професійної підготовки.

Проблема активізації пізнавальної діяльності учнівської та студентської молоді з різних точок зору досліджували багато вчених:

- психологічний аспект досліджуваної проблеми розроблений у працях Л.С. Виготського, В.В. Давидова, О.М. Леонтєва, Н.В. Менчинської, С.Л. Рубінштейна та ін.;

- дидактичні основи активізації пізнавальної дія-

льності учнів загальноосвітніх шкіл представлені у працях Ю.К. Бабанського, М.А. Данилова, Л.В. Занкова, І.Я. Лернера, М.І. Махмутова, О.М. Матюшкіна, П.І. Підкасистого, О.М. Пехоти, Н.Ф. Талізної, І.Ф. Харламова, Г.І. Щукіної, В.В. Ягупова, І.С. Якіманської та ін.;

- різні аспекти процесу активізації пізнавальної діяльності студентської молоді вивчали такі відомі педагоги та психологи, як А.М. Алексюк, С.І. Архангельський, В.М. Вергасов, А.А. Вербицький, В.М. Володько, Г.А. Гарбар, С.І. Зінов'єв, В.Я. Ляудис, Р.А. Нізамов, О.Є. Олексюк, В.Н. Полунін, В.А. Семиченко, Т.А. Тернавська, Т.І. Шамова та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема розвитку пізнавальної діяльності у студентів педагогічних університетів розроблена недостатньо порівняно з її висвітленням щодо школярів. Також слід відмітити, що, незважаючи на наявні дослідження вчених з проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів та студентів, існують ще питання, які потребують подальших теоретичних і практичних розробок. Це стосується і такого важливого питання, як активізація пізнавальної діяльності майбутніх педагогів з дошкільної освіти в процесі професійної підготовки у педагогічному університеті.

В педагогічній науці немає єдиного підходу до визначення понять "пізнавальна діяльність", "пізнавальна самостійність", "активізація пізнавальної діяльності".

Досить чітко визначення пізнавальної діяльності дає Г.І. Щукіна : " це особистісне утворення, що виражає інтелектуальний відгук на процес пізнання, живу участь, розумово-емоційну чутливість у пізнавальному процесі. Вона характеризується: пошуковою спрямованістю у навчанні; пізнавальним інтересом, прагненням задовольнити його за допомогою різних джерел як у навчанні, так і в поза навчальній діяльності; емоційним піднесенням, благополуччям перебігу діяльності" [5, с. 94]. Т.А. Тернавська під пізнавальною діяльністю розуміє процес виявлення активності, спрямованої на об'єкт пізнання [4, с. 7].

В.Б. Шапар тлумачить пізнавальну діяльність як сукупність дій пошукового характеру, що ведуть до відкриття невідомих фактів, теоретичних знань та способів діяльності, створення принципово нових духовних та матеріальних цінностей. Є такі види пі-

знання : пізнання наукове, пізнання повсякденне, пізнання художнє та пізнання релігійне [3, с. 339].

Отже, пізнавальна діяльність – це усвідомлений, цілеспрямований, результативно завершений пізнавальний процес, який пов'язаний із вирішенням пізнавального завдання. У навчальному процесі ВНЗ пізнавальна діяльність студента – це навчання, складний процес переходу від незнання до знання, від систематизованого пізнання предметного світу до оволодіння науковими знаннями.

Поняття "пізнавальна самостійність" трактується вченими з різних точок зору: як здатність особистості без сторонньої допомоги отримувати інформацію з різних джерел; орієнтація студента на самостійне виконання завдань, які можливо виконати на основі попередньо відпрацьованих інтелектуальних операцій (Л.Г. Вяткін); як здатність особистості до самостійної організації навчально-пізнавальної діяльності і здійснення її для вирішення нових проблем (І.Я. Лернер); як потреба і уміння особистості самостійно мислити, здатність орієнтуватися в новій ситуації, самому бачити питання, задачу і знайти підхід до їх розв'язання (О.Я. Савченко); як прагнення і вміння особистості самостійно мислити, здатність орієнтуватися в новій ситуації, знайти свій спосіб вирішення нового завдання, критичний підхід до інших думок, бажання не тільки зрозуміти знання, що засвоюються, але і способи їх досягнення (М.О. Данилов).

Розвиток пізнавальної самостійності студентів – це складний комплекс дій суб'єктів навчально-виховного процесу, спрямований на створення сприятливих умов та психологічної комфортності для забезпечення індивідуальності досліджуваного феномена, а також максимального використання потенційних можливостей кожного студента в особистісно-зорієнтованому навчанні, індивідуальному варіанті [1].

В основі пізнавальної самостійності студента лежить його пізнавальна активність. Активність у навчанні характеризується стійким інтересом до навчального матеріалу, його розумінням, спрямованістю до подолання труднощів у його засвоєнні, спрямованістю уваги і мислительних операцій (аналізу, синтезу, порівняння, систематизації, узагальнення). Поняття "активізація пізнавальної діяльності" в психолого-педагогічній літературі розглядається по-різному: як цілеспрямована діяльність викладача, націлена на розробку і використання такого змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання, які сприяють підвищенню інтересу, активності і творчої самостійності студента у засвоєнні знань, формуванні умінь та навичок, застосуванні їх на практиці (А.В. Петровський); як діяльність викладача, спрямована на удосконалення змісту, форм, методів, способів навчання з метою збудження інтересу, піднесення активності, творчості, самостійності студентів у засвоєнні знань, формуванні умінь та навичок, як спрямування діяльності студентів на удосконалення вже отриманих та пошук нових знань, як підвищення активності студентів шляхом

збудження зацікавленості, що приводить до творчої самостійності (Р.А. Нізамов).

На нашу думку, більш вдалими і уточненими є визначення цього поняття О.Є. Олексюк : активізація пізнавальної діяльності студентів – це "з одного боку, якісний рівень діяльності студента, якому притаманна певна система ознак (самодетермінованих проявів активності); з іншого – це цілеспрямоване керування процесом пізнання студентів шляхом створення оптимальних психолого-педагогічних умов, підпорядковане меті професійної підготовки, яке направлене на формування внутрішніх мотивів та цілей пізнавальної діяльності; ефективне засвоєння нових знань і здобуття навичок їх практичного застосування" [2, с. 7].

Досліджуючи питання про структурні компоненти пізнавальної діяльності, вважаємо за доцільне відштовхуватись від психологічної теорії діяльності – структура будь-якої діяльності включає: власне діяльність, дії та операції, предмет, мотив і умови, що їм відповідають (П.Я. Гальперін, О.М. Леонтьєв, Н.О. Менчинська, С.Л. Рубінштейн, Н.Ф. Талізіна та ін.). Відповідну структуру виділяємо і в пізнавальній діяльності, яка складається з дій та операцій, має мету, предметний зміст, мотив і умови, засоби і способи, продукт, або результат.

Г.І. Щукіна виділяє такі компоненти у структурі пізнавальної діяльності: мета, мотиви, операції, навчальна діяльність [5]. Т.А. Тернавська пізнавальну діяльність розглядає як складну цілісну систему, яка складається з таких компонентів: конвергентна здатність, креативність, здатність навчатися, пізнавальні стилі, самооцінка [4]. Г.А. Гарбар визначає такі структурні компоненти пізнавальної самостійності: мотиваційно-цільовий, змістовно-операційний, емоційно-вольовий, оціночно-коригуючий [1]. Порівнюючи різні підходи до виділення компонентів пізнавальної діяльності (В.В. Беліч, Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, В.М. Вергасов, Г.А. Гарбар, П.І. Підкасистий, Т.А. Тернавська, Т.І. Шамова, Г.І. Щукіна, можна назвати найбільш загальні, тобто ті, що виділяють більшість дослідників. Це – мета, мотив, дії і операції, зміст, результат.

Основною проблемою у розв'язанні завдання підвищення ефективності і якості професійної підготовки майбутніх педагогів з дошкільної освіти є проблема активізації пізнавальної діяльності студентів з опорою на розвиток пізнавальної активності, пізнавального інтересу, самостійності. Пізнавальна активність визначає якість діяльності, яка проявляється через ставлення студента до предмету і процесу пізнавальної діяльності (наявність стійкої мотивації). В основі пізнавального мотиву лежить пізнавальна потреба, яка тісно пов'язана з наявністю стійких пізнавальних інтересів, які забезпечують систематичну ефективну діяльність тих, хто навчається. Якщо активність спонукає особистість до розумової діяльності, то всі умови, які стимулюють розумову діяльність, розвивають інтерес.

Розвиток активності є одним із важливих факторів

активізації пізнавальної діяльності студентів. Пізнавальний інтерес, як засіб активізації пізнавальної діяльності, сприяє підвищенню пізнавальних процесів майбутніх педагогів з дошкільної освіти, забезпечує емоційне та інтелектуальне задоволення, зумовлює розвиток творчих здібностей та умінь. Пізнавальний інтерес суттєво впливає на формування пізнавальної діяльності студентів та створює сприятливі умови для продуктивної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу.

З метою підвищення якості професійної підготовки фахівців, ми розробили організаційно-методичні засади активізації пізнавальної діяльності майбутніх педагогів з дошкільної освіти в процесі їх професійної підготовки. Вважаємо, що проблема активізації пізнавальної діяльності студентів в процесі їх професійної підготовки може бути вирішена, якщо забезпечити у педагогічному процесі Інституту дошкільної та спеціальної освіти професійну спрямованість усіх видів діяльності студентів (навчальної діяльності під час аудиторних занять, самостійної навчальної діяльності, педагогічної практики, науково-дослідної діяльності), впровадити інтерактивні методи навчання, творчі завдання у різні форми роботи зі студентами. У професійну підготовку майбутніх педагогів з дошкільної освіти були впроваджені наступні організаційно-методичні засади :

- в процесі навчальної діяльності під час аудиторних занять (лекційних, семінарських, практичних) при вивченні курсів "Загальна педагогіка", "Дошкільна педагогіка", "Основи наукових досліджень" зі студентами академічних груп ДОБ-1.3(д. ск), ДОБ-2.1(д), ДОБ-2.2(д), ДОБ-1.1(з), ДОБ-1.2(з), ДОБ-2.3(з. ск), ДОБ-2.4(з. ск) використовувалися такі інтерактивні методи навчання: проблемний виклад, частково-пошуковий чи метод евристичної бесіди, дослідницький метод, метод 635, різні прийоми створення проблемних ситуацій: розглядання явищ з різних позицій, підведення до суперечностей, вирішення проблемних завдань із недостатніми та надлишковими даними, зі свідомо припущеними помилками тощо. Активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку творчого професійного мислення, оволодінню вміннями і навичками постановки інтелектуальних завдань, висловлюванню особистої точки зору сприяло широке використання таких форм інтерактивного навчання як лекції-діалоги, мозкова атака, презентації, традиційні і модифіковані прес-конференції, групові ралі, бліц-ігри ("Що я знаю про розвиток мислення дитини?" та ін.), ділові ігри ("Педагогічна рада "Вибір програми розвитку дитини для нашого ДНЗ", "Організація сюжетно-рольових ігор з дітьми різних вікових груп", "Український ярмарок іграшок", "Конкурс занять з сенсорного розвитку з дітьми раннього віку", "Прес-конференція "Здорова дитина", "Конкурс занять за різними моделями і типами навчання з дітьми дошкільного віку", "Сімейна педрада", "Методичне об'єднання для вихователів і вчителів перших класів" та ін.), семінари-дискусії на основі порівняльно-

педагогічних знань ("Порівняння впливу різних факторів на розвиток особистості дитини", "Порівняння моделей навчання дошкільників" та ін.) тощо;

- організація самостійної навчальної роботи студентів з курсів "Загальна педагогіка", "Дошкільна педагогіка", "Основи наукових досліджень" (складання педагогічного словника основних понять курсу, опорних схем і таблиць за теоретичним матеріалом, ведення читацького щоденника за матеріалами додаткової прочитаної літератури, написання творів-есе ("Покарання ... Чи повинно воно бути присутнім в процесі виховання дитини?", "Якщо б навчання було безоцінковим ...", "Який стиль виховання я би обрала у своїй майбутній професійній діяльності?", "З якого віку доцільніше віддавати дитину до навчання у школу?" та ін.); виконання творчих завдань за опрацьованим матеріалом (придумати казку про педагогіку; представити у вигляді малюнка структуру педагогічної науки, її зв'язок з іншими науками; намалювати ДНЗ майбутнього; придумати кросворд (ребус, сканворд) на одне з понять педагогіки та ін.); вирішення педагогічних задач тощо.

- активізація пізнавальної діяльності студентів здійснювалася і під час проходження педагогічної практики у ДНЗ, в основі якої покладена пошуково-творча діяльність майбутніх педагогів з дошкільної освіти. Під час проходження практики майбутні фахівці вчилися організовувати свою діяльність, приймати рішення, що є важливою ознакою самостійності. Була впроваджена форма роботи "Методична скарбничка" : студенти під час проходження кожного виду педагогічної практики (навчальної – на I курсі; у групах дітей раннього віку – на II курсі; у середніх і старших групах ДНЗ – на III курсі) збирали цікаві матеріали з питань виховання і навчання дітей раннього і дошкільного віку (конспекти ігор, занять, режимних моментів, свят та розваг, різноманітних видів роботи з батьками; авторські розробки виховних заходів і т. д.) ;

- у процесі науково-дослідницької діяльності майбутнім педагогам з дошкільної освіти пропонувалися різні дослідницькі завдання: добір психолого-педагогічної літератури відповідно до теми; складання анотацій окремих першоджерел, їх реферування; добір методик і методів діагностики досліджуваного уміння, якості, психологічного стану дитини; визначення показників розвитку (або вихованості) дітей; розробка шкали оцінювання прояву даних показників; характеристика рівнів розвитку (або вихованості) дошкільників; встановлення між предметних зв'язків і т. д. Результати виконання цих завдань оформлялись у вигляді наукових доповідей, повідомлень, рефератів, навчальних проєктів, з якими студенти виступали на семінарських заняттях, при цьому вчилися висловлювати, доводити, аргументувати свої думки.

При вивченні курсів "Дошкільна педагогіка", "Основи наукових досліджень" студентам пропонувались такі індивідуальні навчально-дослідні завдання :

- складання навчального проєкту "Як удоскона-

лити педагогічний процес у сучасному ДНЗ" (при вивченні дисципліни "Дошкільна педагогіка", на I курсі – для студентів групи ДОБ-1.3(д. ск) і на II курсі – для студентів груп ДОБ-2.1(д), ДОБ-2.2(д)). Потрібно було обрати напрямок удосконалення педагогічного процесу, проаналізувати психолого-педагогічну літературу, розробити авторський конспект ігри (або: заняття, екскурсії, форми взаємодії ДНЗ і сім'ї, форми взаємодії ДНЗ і школи, розваги, свята і т.д.) або запропонувати нові форми, методи, прийоми організації педагогічного процесу у ДНЗ, тощо; представити список використаних джерел. Результати виконання цих завдань оформити у вигляді навчального проекту;

- розробка навчального проекту "Складання програми педагогічного дослідження" (при вивченні дисципліни "Основи наукових досліджень", на I курсі – для студентів групи ДОБ-1.3(д. ск)). Студентам пропонувалося скласти програму педагогічного дослідження за конкретною темою (за вибором студента), обґрунтувати її актуальність, визначити основні категорії педагогічного дослідження (мета, завдання, об'єкт, предмет, методи, база, особистий внесок автора, практична значущість), вибрати доцільні методи дослідження, проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження (10 – 15 джерел). Описати етапи педагогічного дослідження: констатувальний (визначити показники, схарактеризувати рівні розвитку досліджуваної якості у дитини, розробити шкалу оцінювання прояву даних показників, підібрати методи діагностики досліджуваної якості, прогнозувати, яку групу буде обрано як експериментальну, а яку – як контрольну); формувальний (описати, за допомогою яких методів і засобів буде підвищена ефективність рівня розвитку досліджуваної якості у дітей експериментальної групи); контрольний (прогнозувати результати дослідження). Представити список використаних

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбар Г.А. Розвиток пізнавальної самостійності студентів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02. "Теорія та методика навчання музики і музичного виховання"/ Галина Анатоліївна Гарбар. – Київ, 2001. – 16 с.

2. Олексюк О.Є. Активізація пізнавальної діяльності студентів у процесі загально педагогічної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. "Теорія і методика професійної освіти" / Оксана Євгенівна Олексюк. – Київ, 2005. – 20 с.

літературних джерел (10 – 15). Результати виконання цих завдань оформити у вигляді навчального проекту. Використовувалися такі критерії оцінювання навчальних проектів: актуальність висунутої проблеми, доцільність обраних методів дослідження, коректність обробки результатів, глибина теоретичного аналізу психолого-педагогічних джерел з обраної проблеми, використання посилань у тексті на праці вчених, використання знань з інших галузей, творчий підхід при виконанні авторської розробки, доказовість прийнятих рішень, уміння аргументувати свої висновки, естетика та дотриманість вимог при оформленні результатів, уміння відповідати на запитання при захисті навчального проекту, лаконічність і доказовість відповідей.

Таким чином, забезпечення професійної спрямованості усіх видів діяльності студентів (навчальної під час аудиторних занять, самостійної навчальної, педагогічної практики, науково-дослідної діяльності), впровадження розроблених організаційно-методичних засад, інтерактивних методів навчання, творчих завдань у різні форми роботи зі студентами сприяло підвищенню якості професійної підготовки майбутніх педагогів з дошкільної освіти.

Якість професійної підготовки майбутніх фахівців корелює з рівнем активізації у студентів пізнавальної діяльності, яка виступає процесом і результатом засвоєння знань, необхідних для здійснення професійної діяльності, розвитку пізнавального інтересу, творчих здібностей, пізнавальної активності, самостійності в умовах удосконалення організації педагогічного процесу у ВНЗ.

Перспективу подальшого вивчення проблеми вважаємо у визначенні педагогічних умов формування пізнавальної діяльності майбутніх педагогів з дошкільної освіти в процесі професійної підготовки у педагогічному університеті.

3. Психологічний тлумачний словник [уклад. В.Б. Шапар]. –Х. : Прапор, 2004. – 640 с.

4. Тернавська т.А. Формування пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09. "Теорія навчання"/ Тетяна Анатоліївна Тернавська. – Кривий Ріг, 2009. – 20 с.

5. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г.И. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.

Подано до редакції 11.03.13